

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ГЛАДКОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСІЇВНА

УДК 343.85

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ
ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України **Бандурка Олександр Маркович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **Стрельцов Євген Львович**, Національний університет «Одеська юридична Академія», завідувач кафедри кримінального права;

доктор юридичних наук, професор **Денисов Сергій Федорович**, Академія Державної пенітенціарної служби, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології;

доктор юридичних наук, доцент **Блага Алла Борисівна**, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу.

Захист відбудеться ___ вересня 2019 року о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий ___ серпня 2019 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На зламі тисячоліть людство зіткнулося з величезною кількістю вітальних загроз: війни, глобалізація, ліберальний терор, релігійний екстремізм і тероризм, екологічні катастрофи, злочинність, голод і хвороби. Серед цих небезпечних явищ наркоманія посідає особливе місце, тому що тягне за собою цілу низку тяжких соціальних наслідків. Вона зумовлює загрозу виникнення проблем не лише медичного характеру, а й соціального, економічного та правового. Ба більше: наркоманія є культурним феноменом, що маніфестує про гостру кризу моральності, втрату дієвих ціннісних установок й орієнтацій на благо у сучасних суспільствах споживання, симуляції та дегуманізованого дискурсу. Людина епохи постмодерну багато в чому стала об'єктом споживання й самоспоживання. Ця цивілізаційна тенденція не могла не відбитися й на відповідній злочинності як епіфеномену наркоманії.

Наркоманія й незаконний обіг наркотиків у всьому світі стимулюють зростання злочинності, насильства та корупції, уражають людей незалежно від соціального стану, статі, релігії чи раси. Сьогодні ця проблема тією чи іншою мірою торкнулася практично всіх країн. Відповідно до Всесвітньої доповіді з наркотиків ООН у 2017 р. 29,5 млн людей у світі (0,6 % від дорослого населення Землі) страждали на фізичні або психічні розлади, пов'язані з уживанням наркотиків, включно із залежністю. Не стала винятком і Україна. За даними МВС, у нашій країні налічується близько 500 тис. наркозалежних, включно з тими, хто перебуває на обліках у Національній поліції у зв'язку з немедичним уживанням наркотиків. Із них – 171,6 тис. уживають наркотики регулярно. Близько 5 тис. наркозалежних є неповнолітніми. Отже, наркотична ситуація демонструє загальну тенденцію до погіршення, як в абсолютних, так і відносних величинах, незважаючи на скорочення території обліку на тимчасово окупованих територіях АРК та окремих районах Донецької і Луганської областей. При цьому, починаючи з 1994 р. й до 2017 р., відбулося майже триразове зростання кількості наркозалежних.

Наркоманія та злочинність є негативними продуктами соціальної дійсності, тісно взаємопов'язаними, такими, що взаємопроникають один в одного. Тому зміни в стані одного явища відбиваються на стані іншого. У сучасних умовах традиційні причини, що зумовлюють порушення соціальних норм, доповнюються, посилюються й ускладнюються кризовими явищами в економіці, соціальною нестабільністю, аморальністю та правовим нігілізмом. Відповідно, зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності нашого суспільства, ставлять перед гуманітарними науками, зокрема і перед кримінологією, завдання вдосконалення форм і методів протидії негативним соціальним девіаціям, особливо наркотизму, та формування якісно нових стратегії й тактики кримінологічного впливу на них.

Нестабільність економічного та суспільно-політичного життя країни, різке зниження життєвого рівня населення, деградація традиційних моральних устоїв, пропаганда в засобах масової інформації різних форм девіантної поведінки, а також низка інших факторів створили сприятливі умови для зростання наркотизму в Україні, в першу чергу серед молоді. Численні реформи, спрямовані на розвиток прогресивних суспільних відносин, викликали серед іншого й негативні наслідки у

вигляді виникнення нових сфер прояву кримінальних тенденцій, пов'язаних із наркотизмом.

Проблеми протидії наркозлочинності в різних аспектах досліджувалися багатьма вченими. На цій ниві плідно працювали та продовжують свої наукові розвідки Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, А. М. Бабенко, І. О. Бандурка, О. М. Бандурка, П. С. Берзін, А. Б. Блага, Ю. В. Баулін, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Р. С. Веприцький, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, Л. М. Давиденко, Ю. Б. Данильченко, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, А. О. Джужа, О. М. Джужа, В. М. Др'омін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. С. Іщук, О. Г. Кальман, І. І. Карпець, М. В. Карчевський, Т. В. Корнякова, О. Г. Колб, О. М. Костенко, І. М. Копотун, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, А. А. Музика, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Н. А. Орловська, В. І. Павликівський, М. І. Панов, В. М. Попович, Є. Д. Скулиш, В. В. Сокурєнко, О. С. Сотула, О. О. Степанченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. А. Тимошенко, В. П. Тихий, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Черней, Д. А. Шестаков, В. В. Шаблистий, В. І. Шакур, О. С. Шеремет, О. Ю. Шостко, О. О. Юхно, І. С. Яковець, Н. М. Ярмиш, А. М. Яценко та ін. Разом із тим сучасні економічні, політичні, соціальні та інші чинники внесли суттєві корективи в життя і як наслідок – у незаконне розповсюдження наркотиків. Розширилися перелік наркотичних засобів і психотропних речовин, що споживаються, територія й коло осіб, залучених у незаконний обіг наркотиків. Наркотики перетворилися на невід'ємну частину сучасної субкультури.

Ухвалені останніми роками в Україні законодавчі, програмні й інші нормативні акти внесли низку принципів нововведень у діяльність суб'єктів, відповідальних за протидію наркозлочинності. Але життя вносить свої корективи і вже правозастосовна практика диктує необхідність внести зміни в ці акти. Головне завдання полягає в тому, щоб кримінологічна політика стала гармонійною й ефективною частиною державної політики в сфері протидії наркозлочинності. Остання в межах усього соціуму не може здійснюватися шляхом короточасних поверхневих рішень без урахування реальних можливостей і потреб, наявних на кожному етапі розвитку суспільства. Ці можливості й умови необхідно перш за все виявляти або діагностувати, потім – правильно використовувати, створюючи для цього відповідну наукову базу.

Із позицій гносеології проблематика протидії наркозлочинності складається з практичних і теоретичних проблем. Практичні – це проблеми, що стосуються реалізації заходів у межах стратегії антинаркотизму й відповідної тактики дій правоохоронних органів, де найбільш актуальними є правові, правозастосовні й організаційні проблеми. Теоретичні – це проблеми, для вирішення яких потрібні як фундаментальні, так і прикладні наукові дослідження. Такі дослідження є необхідними для комплексного аналізу відповідних явищ у всьому їх різноманітті, взаємозв'язках і взаємовідносинах з іншими, перш за все суміжними, соціальними

явищами, зокрема тими, які відображаються в правових та організаційних проблемах.

Зазначені обставини й міркування в сукупності визначають актуальність теми цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. № 735-р; р. 3 Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016; р. 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 року № 501/2015; п. 5.16 додатку 5 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; р. 7 Координаційного плану наукових досліджень з проблем кримінології на 2017 р., затвердженого на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України у 24.03.2017 р.; п. 5.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.04.2015 р. Обрана тема також відповідає тематиці наукових досліджень кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки – «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 30.06.2017 р. (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є формування цілісної концепції кримінологічних засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності як системи знань про їх сутність, форми, види і засоби забезпечення, а також основні напрями удосконалення у кримінально-превентивній практиці та протидії злочинності в цілому.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- охарактеризувати феномен наркозлочинності;
- дослідити стан, структуру й динаміку наркозлочинності в Україні;
- визначити сучасні тенденції трансформації наркозлочинності;
- проаналізувати соціально-психологічні та субкультурні особливості наркосередовища;
- окреслити місце стратегії й тактики у системі протидії наркозлочинності;
- описати світові моделі стратегій протидії наркозлочинності;
- визначити параметри національної стратегії протидії наркозлочинності;
- охарактеризувати стан міжнародного співробітництва у протидії наркозлочинності;
- проаналізувати поняття й систему тактичних заходів протидії наркозлочинності;

- дослідити специфіку спеціально-кримінологічної профілактики наркозлочинів;
- описати та пояснити дійсну роль і потенціал мас-медіа у профілактиці наркозлочинів;
- розглянути методи індивідуальної профілактики наркозлочинів;
- охарактеризувати програмування реалізації стратегії й тактики протидії наркозлочинності;
- проаналізувати політику й ідеологію протидії наркозлочинності;
- дослідити інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності;
- визначити заходи удосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії наркозлочинності.

Предметом дослідження є кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові.

На даному методологічному фундаменті у дисертації застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат теорії протидії злочинності (підрозділ 2.1), визначено сутність стратегії й тактики протидії наркозлочинності (підрозділи 2.1, 3.1). Із використанням системно-структурного методу досліджено стан, структуру і визначено основні тенденції наркозлочинності в Україні (підрозділи 1.2, 1.3). Системно-функціональний метод застосовано для здійснення кримінологічного аналізу основних елементів стратегії й тактики протидії наркозлочинності (підрозділи 2.3, 3.2-3.4). Історико-правовий, порівняльно-правовий та логіко-нормативний методи використано для аналізу моделей і форм протидії наркозлочинності (підрозділи 2.3, 2.4). Феноменологічний підхід застосовано для аналізу наркозлочинності та середовища її існування (підрозділи 1.1, 1.4). Конкретно-соціологічні методи дослідження (анкетування, опитування тощо) використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань (розділи 2, 3, 4). Структурно-логічний метод застосовано для систематизації напрямів удосконалення та оптимізації основних елементів стратегії й тактики протидії наркозлочинності в сучасних умовах (розділ 4, висновки).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, кримінології та кримінального права, теорії управління та правоохоронної діяльності, інших галузевих правових наук.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні. Дисертант звертався також до міжнародних правових актів і законодавства деяких

зарубіжних держав, досвід яких у галузі правового регулювання відповідних інститутів може бути використано в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: статистичні дані Управління ООН з контролю за наркотиками, Інтерполу, Європолу за 2000–2018 роки; узагальнення даних Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН за 2010–2018 роки; матеріали 816 кримінальних проваджень про злочини (правопорушення), передбачені ст.ст. 305–320 КК України, розслідуваних протягом 2012–2018 років; політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали Міністерства охорони здоров'я України, Ради національної безпеки і оборони України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної судової адміністрації та інших правоохоронних відомств за 2002–2018 роки; довідкові матеріали неурядових організацій; результати узагальнення проведених опитувань 408 працівників Служби безпеки України та Національної поліції України Одеської, Донецької, Луганської, Харківської, Полтавської, Сумської, Херсонської, Дніпропетровської та Запорізької областей; результати контент-аналізу публікацій та on-line опитування користувачів в соціальних мережах «Facebook» та «Instagram» (773 респондента).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дисертації вперше комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічних засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні, спрогнозовано тенденції їх розвитку і трансформації в умовах сьогодення, а також запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення. У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основні з них такі:

вперше:

- досліджено природу та зміст сучасної наркозлочинності в Україні, визначено її феноменологічні прояви, системно-структурні та функціональні характеристики, інституціональні особливості і соціокультурні властивості; зроблено акцент на кримінологічній однорідності відповідних актів протиправної діяльності, соціальній небезпечності та прецедентності наркозлочинності;

- на підставі аналізу статистичних показників за 2002–2018 рр. здійснено кримінологічний аналіз наркозлочинності й констатовано, що генеральний, статистично негативний тренд до зниження рівня наркозлочинності структурно-динамічно не є однорідним, внаслідок чого виділено сім періодів, різних за своєю тривалістю та факторами формування динамічної картини кримінальної активності;

- окреслено тенденції та напрями трансформації наркозлочинності в Україні, що можуть розглядатися як основні траєкторії руху соціальної матерії у форматі відтворення наркотичних і пов'язаних з ними злочинних практик, внаслідок чого констатується факт вмонтованості української наркозлочинності в інтегративні механізми відтворення загальнокримінальних, економічних та політичних кримінальних практик;

- визначено та охарактеризовано стратегію протидії наркозлочинності, яка передбачає узгоджену, безперервну й постійно діючу на міжнародному, державному, міжрегіональному, регіональному та інших рівнях організацію дій

щодо усунення проявів наркозлочинності, причин її існування та умов поширення. Її основу складає система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих, упорядкованих заходів протидії (подолання, нейтралізації, стримування) наркозлочинності, що має соціальний, правовий, кримінологічний, медичний, політичний, економічний, екологічний, організаційний і міжнародний аспекти;

- визначено та охарактеризовано тактику протидії наркозлочинності, яка являє собою оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу з метою профілактики й припинення наркозлочинів. Систему тактичних засобів протидії наркозлочинності класифіковано за спрямованістю (змістом), формою, рівнем, суб'єктом застосування, характером і функціями;

- визначено та охарактеризовано особливості програмування реалізації стратегії й тактики протидії наркозлочинності як науково обґрунтованої, такої, що ґрунтується на чинному законодавстві, спільної діяльності різних суб'єктів із розробки погоджених рішень директивного характеру, що передбачають механізм довгострокових і поточних заходів як щодо усунення проявів наркозлочинності, причин її існування й умов поширення, так і щодо виявлення й усунення причин та умов вчинення наркозлочинів і впливу на правопорушників;

удосконалено:

- розуміння системи протидії наркозлочинності, яку складають такі види кримінологічної діяльності як загальносоціальна, спеціальна й індивідуальна, а також кримінально-правова протидія наркозлочинності. На іншому рівні запропоновано розрізнити ранню, безпосередню профілактику та профілактику рецидиву наркозлочинів та окремо їх запобігання та припинення. Особливу увагу приділено віктимологічному вектору профілактики наркозлочинів;

- підходи до систематизації законодавчих моделей стратегій боротьби з розповсюдженням та споживанням наркотиків в різних країнах світу, внаслідок чого здійснено їх групування за ступенем жорсткості ставлення до проблеми немедичного споживання наркотиків: 1) «група жорсткої політики»; 2) «група жорсткого контролю»; 3) «ліберальна група»;

- розуміння інституціонального механізму міжнародної співпраці під час розробки загальних і спеціальних профілактичних заходів у сфері протидії наркозлочинності, а також участі України у такій співпраці. Доводиться, що співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері протидії наркозлочинності, конвергенція наявної національної системи з відповідними структурами ЄС й узгодження національного законодавства у цій сфері відповідно до принципів Євросоюзу слід розглядати не лише як важливі напрямки докладання зусиль щодо вирішення глобальної проблеми наркотиків, але і як суттєву складову реалізації нашою країною політики європейської інтеграції;

- систему аргументів на користь активізації та підвищення якості взаємодії поліції й інших правоохоронних відомств з мас-медіа у протидії наркозлочинності, зокрема в напрямі контрпропаганди. Запропоновано кримінологічну модель інформаційної антинаркотичної кампанії;

- розуміння програми протидії наркозлочинності як системи обов'язкових для всіх суб'єктів приписів про заходи організаційного, правового, оперативного,

аналітичного, економічного, виховного та іншого характеру, спрямовані на усунення проявів наркозлочинності, причин її існування та умов поширення, профілактику, запобігання та припинення наркозлочинів;

– систему аргументів на користь виняткового значення інформаційно-аналітичного забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Виявлено, описано типові ситуації та інформаційні сигнали, що їм відповідають, а також запропоновано алгоритми дій співробітників, які найчастіше зустрічаються в оперативно-службовій діяльності підрозділів протидії наркозлочинності;

дістало подальший розвиток:

– знання про основні риси девіантного середовища наркоділків, наркоманів та осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, що визначено в якості асоціального фону і побічного ефекту існування наркозлочинності. Констатовано, що характерною рисою цього середовища виступає наявність власної кримінальної субкультури, яка відрізняється особливою системою поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій, наявністю специфічної практики поширення та пропаганди своїх звичаїв;

– наукове розуміння кримінальної політики у сфері протидії наркозлочинності як діяльності держави щодо регулювання суспільних відносин, які складаються у сфері охорони найбільш значущих інтересів громадян і держави, пов'язаних із наркотиками, що полягає у розробці напрямів, настанов і вимог у цій сфері і здійснюється специфічними методами, способами й засобами;

– доктринальне бачення морально-правової ідеології як основи кримінальної політики у сфері протидії наркозлочинності; розроблено базові ідеологічні концепти такої політики на рівні ціннісно-орієнтованого компоненту антинаркотичної кримінологічної стратегії;

– наукове положення про механізм підвищення кримінологічної ефективності стратегії й тактики протидії наркозлочинності як планомірного, багатоетапного процесу організаційної діяльності держави та суспільства, спрямованого на перебудову системи з метою забезпечення її ефективного функціонування. Здійснено систематизацію методів удосконалення (мультиплікаційний метод, метод мозаїчних перетворень, еволюційний та революційний методи, метод пріоритетів, змагальний метод тощо) та запропоновано критерії оцінки якості вдосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності;

– окреслення параметрів науково обґрунтованих концепцій стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні, на основі т. зв. «заборонної моделі», що передбачає реалізацію установки на нульову терпимість до немедичного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що:

– у науково-дослідній сфері ці результати, які в сукупності становлять цілісне знання про кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні, можуть бути основою для подальшої розробки проблем детермінації цього різновиду кримінальних практик, ефективних превентивних механізмів, їх наукового, інформаційно-аналітичного та іншого кримінологічного забезпечення (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 15 травня 2019 року);

– у галузі правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері організації та здійснення протидії наркозлочинності в Україні;

– у правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність процесів і процедур організації та здійснення протидії наркозлочинності в Україні (Акт здавання-приймання науково-дослідної роботи «Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні» (науково-методичні рекомендації) до використання у діяльності Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 6 вересня 2018 року; Акт здавання-приймання науково-дослідної роботи «Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні» (науково-методичні рекомендації) до використання у діяльності Основ'янського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області від 31 серпня 2018 року);

– у навчальному процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика злочинів» тощо. Їх враховано у навчально-методичних розробках, підготовлених автором та за його участю (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 22 травня 2019 року).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 2014 р.), «Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України» (м. Харків, 2014 р.), «Використання спеціальних знань органами досудового розслідування у протидії кіберзлочинності» (м. Харків, 2014 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2015 р.), «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 2017 р.), «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 2017 р.), «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 2017 р.), «Безпека людини, суспільства, держави» (м. Київ, 2017 р.), «Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)» (м. Харків, 2017 р.), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 2017 р.), «Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія» (м. Харків, 2018 р.), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 2018 р.), «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в одній одноособовій монографії, 18 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 5 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, 13 опублікованих тезах

наукових доповідей, 5 працях, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 462 сторінки, з яких основний текст дисертації займає 381 сторінку, список використаних джерел розташований на 52 сторінках (544 найменування), додатки – на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об'єкт, предмет, мета та задачі дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Кримінологічний аналіз наркозлочинності» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Феномен наркозлочинності»* досліджено природу та зміст сучасної наркозлочинності в Україні як соціального, масового суспільно небезпечного явища, яке виражається у поведінці людей, що порушують кримінально-правові й інші заборони під час поводження з наркотичними засобами та психотропними речовинами. З феноменологічних позицій її вихідним елементом є незаконний обіг наркотиків – негативне соціально-правове явище, обумовлене існуванням незаконного попиту на наркотики у частини населення й незаконною діяльністю осіб з його задоволення. Незаконному обігу наркотиків притаманні такі риси: він задовольняє потреби людей у відповідному нелегальному товарі, який іншим чином придбати неможливо; наркоділки здійснюють свою діяльність раціонально та планомірно; для надання відповідних послуг формуються злочинні групи, кожна з яких будується на чіткому розподілі ролей, спеціалізації діяльності їх учасників (перевезення, зберігання, збут тощо); існують професіоналізація та конспірація злочинної діяльності, проявами якої є заходи з приховування слідів злочинів, нейтралізації можливих свідків та інших осіб, проникнення у структури влади, використання сучасних технічних засобів (зв'язок, транспорт тощо). У підґрунті нелегального обігу наркотиків лежить незаконний попит на них, під яким запропоновано розуміти реальну потребу в наркотичних засобах для наркотизації (споживання з метою сп'яніння) частини населення країни або окремого регіону в певний період. Отже, з функціональної точки зору наркозлочинність проявляється як законспірована діяльність усіх її учасників (нерідко об'єднаних в організовані злочинні групи), спрямована на створення та функціонування джерел і каналів надходження наркотиків на нелегальний ринок.

Для наркотичної злочинності в цілому є характерною кримінологічна однорідність, спричинена її головною кримінологічною рисою – тісним зв'язком із наркоманією. Особлива соціальна небезпечність наркозлочинності полягає в її здатності породжувати негативні для суспільства наслідки й у прецедентності. Соціальна небезпечність має кілька аспектів: медико-біологічний, соціальний і

психологічний. Соціальна прецедентність полягає в тому, що відповідна злочинність має властивості соціальної практики; вчинення наркозлочинів може повторюватися в майбутньому, вони є видом людської поведінки.

У контексті феномена масштабного вживання наркотиків у сучасній Україні виокремлено кілька ключових обставин, зокрема фактор біопсихологічної схильності людини до вживання наркотичних засобів. Він діє у комплексі з іншими факторами, серед яких – соціокультурні, типово ситуативні та індивідуальні, особистісні обставини. Наведено додаткові аргументи на користь позиції щодо криміногенності наркотизації, її зв'язків з іншими фоновими для злочинності явищами, абераціями – суїцидальністю, соціальним паразитизмом, поширенням психічних розладів тощо.

У підрозділі 1.2 «*Стан, структура й динаміка наркозлочинності в Україні*» перш за все відзначається збереження високого рівня наркозлочинності протягом останніх років, хоча й із вираженою динамікою до його зниження. Так, якщо у 2004 р. було зареєстровано 65734 злочини, передбачені ст.ст. 305–320 КК України, у 2012 р. – вже 45322, а у 2018 р. – 26330. Причому варто вести мову про істотне скорочення показників не на 16-річному проміжку часу, який підданий аналізу, а за десятиріччя, тобто з 2009 р. Також примітним є те, що таке скорочення у найбільш загальних рисах в цілому дублюється і у відносних показниках індексу злочинної інтенсивності, хоча й із певними особливостями. Зокрема, у 2006 та 2008 роках, коли рівень наркозлочинності хоча й незначно, проте знижувався, індекс злочинної інтенсивності демонстрував зростання. Це свідчить про те, що у вказані роки зниження абсолютних показників детерміноване виключно демографічними чинниками, природнім негативним приростом населення, включаючи фактор міграції. Реального покращення криміногенної обстановки за досліджуваним параметром не відбулося.

Акцентовано увагу на тому, що генеральний, статистично негативний тренд до зниження рівня наркозлочинності структурно-динамічно не є однорідним, що дає підстави для виділення семи періодів, різних за своєю тривалістю та факторами формування динамічної картини кримінальної активності:

- період адаптації (2002–2003 рр.), для якого характерним є незначне скорочення рівня наркозлочинності, не в останню чергу пов'язане з розгортанням оперативного-службової діяльності правоохоронних органів в умовах дії КК України, що набув чинності 01.09.2001 р. Абсолютний приріст у 2003 р. склав – 650 злочинів, темп зростання – 0,988, темп приросту – -1,2 %; абсолютний приріст індексу наркозлочинної інтенсивності у 2003 р. склав -0,3, темп зростання 0,998, а темп приросту -0,2 %;

- період інтенсифікації, який припав на 2004 р. та вирізняється значним, темпорально різким зростанням рівня зареєстрованих наркозлочинів. Абсолютний приріст, розрахований базисним методом, склав близько 7,6 тис. злочинів, ланцюговим – 8,3 тис. Темпи зростання – 1,131 та 1,115, а темпи приросту – 13,1 % й 14,5 % за базисним та ланцюговим методами обчислення відповідно;

- період стабілізації (2005–2008 рр.) – етап, який практично співпав з періодом відносної політичної стабільності. Фіксується зниження абсолютного приросту, розрахованого базисним методом з 6,9 тис. злочинів у 2005 р. до 5,6 тис.

злочинів у 2008 р. Проте пікові значення абсолютного приросту, розрахованого ланцюговим способом, є незначними, припадають на 2005 та 2007 рр. та складають - 0,7 та -0,8 тис. злочинів відповідно. Максимальні ж негативні темпи приросту, розраховані ланцюговим методом, також припали на 2005 та 2007 рр. та склали -1,1 та -1,2 %;

– період тенденційного зниження (2009–2010 рр.), що припадає на поєднання соціодеструктивних інституціональних збоїв економічної та політичної систем, зумовлених відповідними фінансовою (загальносвітовою) та політичною кризами, які опосередковано, через корупційні інститути віднайшли свою проекції у площині правоохоронної діяльності. У 2009 р. вперше з 2002 р. зафіксовано негативний абсолютний приріст, розрахований базисним способом, який склав -0,5 тис. злочинів. Натомість у показниках індексу злочинної інтенсивності аналогічна динаміка не відобразилась (відповідний відносний показник склав +5). Відбулось істотне зниження темпів приросту як за рівнем, так і індексом злочинної інтенсивності, які склали -0,9 % та 4,1 % відповідно;

– перша хвиля деінтенсифікації наркозлочинності (2011–2013 рр.), яка характеризується наростанням темпів зростання й приросту до найвищих з негативним значенням показників за весь аналізований період. Абсолютний приріст, розрахований ланцюговим способом, склав рекордні -12,1 тис. злочинів у 2013 р. Так само темпи зростання і приросту, розраховані вказаним способом, у 2013 р. продемонстрували своє значення на мінімальних позначках у 0,733 та -26,7 % відповідно;

– друга хвиля деінтенсифікації наркозлочинності (2014–2016 рр.), що репрезентує продовження тенденції до істотного зниження її рівня. Зокрема, у 2016 р. був досягнутий історичний мінімум рівня у 22217 злочинів; абсолютний приріст рівня, розрахований базисним способом по відношенню до 2002 р., – - 61,8 %. Абсолютний приріст індексу злочинної інтенсивності, розрахований базисним способом, дорівнює -68,5 злочинів на 100 тис. населення; темп зростання – 0,431; темп приросту – -65,9 %. Ці ж показники, розраховані ланцюговим способом: абсолютний приріст – -7; темп зростання – 0,881; темп приросту – -11,9 %;

– період нестабільності, відсутності вираженої тенденції (2017–2018 рр.). У 2017 р. рівень зареєстрованої наркозлочинності дещо зріс, досягнувши позначки у 27912 злочинів; у 2018 р. знову знизився більш ніж на півтори тисячі й продемонстрував значення у 26330 злочинів.

Динаміка судимості практично повністю відтворює основні статистичні закономірності відтворення наркозлочинності, що є в цілому закономірним з огляду на специфіку способів й механізмів вчинення цих злочинів, їх документування та процесуального доказування, яке не вирізняється складністю. Ця ж обставина впливає і на рівень розкриття наркозлочинів. Так, наприклад, якщо у 2005 р. було розкрито 67 % всіх злочинів досліджуваної категорії, у 2006 р. – 65,8 %, у 2010 р. – 65,9 %, то у 2018 р. – 63 %.

Латентність наркозлочинності демонструє яскраво виражені зворотні тенденції. У період після 2012 р. латентизація сягає свого максимуму, що виражається через співвідношення кількості офіційно зареєстрованих наркозлочинів до кількості зареєстрованих наркозалежних за усередненими даними 2012–2018 рр.

як 0,6 : 1. За десять останніх років рівень латентної наркозлочинності у порівнянні з періодом 2003–2007 рр. зріс щонайменше на 90 %. Абсолютно латентною залишається «наркоситуація» на тимчасово окупованих територіях АРК й в окремих районах Донецької та Луганської областей.

У структурі наркозлочинності суттєво переважають злочини, передбачені ст.ст. 307 і 309 КК України, на які сукупно припадає близько 87,2 %. Далі йдуть: ст. 310 КК України – 5,6 %, ст. 317 КК України – 3,4 % (з них – організація місць виробництва або виготовлення наркотичних засобів – 26,4 %), ст. 311 КК України – 1,3 %, ст. 305 КК України – 0,9 %, ст. 315 КК України – 0,6 %, ст. 320 КК України – 0,4 %, ст. 313 КК України – 0,2 %, ст. 306 КК України – 0,1 %, ст.ст. 308 та 318 КК України – по 0,09 %, ст.ст. 316 та 319 КК України – по 0,04 %, ст.ст. 312 та 314 КК України – по 0,02 %.

За ступенем тяжкості в структурі наркозлочинності в Україні переважають злочини середньої тяжкості. Усереднене значення їх питомої ваги – 70,1 %. Практично кожен п'ятий (21,9 %) наркозлочин є тяжким. Злочини невеликої тяжкості складають 4,9 %, особливо тяжкі – 3,1 %.

Аналогічної властивості реєстраційно-негативні структурні зміни наркозлочинності спостерігаються і за ознакою групової злочинної діяльності. Зокрема, у 2018 р. лише 3,4 % всіх наркозлочинів можливо віднести до вказаної категорії. При цьому групою осіб вчинено 2,7 % наркозлочинів, а організованими групами чи злочинними організаціями – тільки 0,7 %.

Звертає на себе увагу й вельми значна частка рецидиву в структурі наркозлочинності. Питома вага кримінологічного рецидиву складає 43,5 %. Поряд з цим вельми значним є відсоток і тих, хто вчиняє наркозлочини, маючи не зняту або не погашену судимість. До цієї категорії відноситься кожен четвертий злочинець (26,9 %). Приблизно 45,5 % приходиться на спеціальний рецидив або повторність наркозлочинів. Другу позицію в структурі предикатної злочинної поведінки цілком закономірно та очікувано займають злочини проти власності. Далі за ранжиром в структурі рецидивної наркозлочинності розташувались такі групи злочинів: проти життя і здоров'я (4,7 %), проти громадського порядку та моральності (2,4 %), проти статевої свободи та статевої недоторканості (0,6 %). Узагальнена категорія «інші» складає 7,1 %.

Дотичною до цієї проблематики є і ювенальний сегмент кримінологічної політики держави. Фіксується неприпустиме викривлення пріоритетів в оперативно-службовій діяльності Національної поліції, що має своїм наслідком послаблення як профілактичної, так і юрисдикційної практики щодо виявлення та припинення злочинів неповнолітніх, фактів втягнення їх у злочинну діяльність, а також у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин. Так, якщо у 2008 р. серед всіх осіб, які вчинили злочини у вказаній сфері, неповнолітні склали 2 %, то у 2012 р. – 1,8 %, у 2015 р. – 1,4 %, а у 2018 р. – 0,9 %.

За критерієм предмету злочину структура наркозлочинності є неоднорідною. За узагальненими даними 2013–2018 рр. найбільшу питому вагу складають наркотичні засоби (81 %) та прекурсори (17,8 %). Психотропні речовини займають лише 1,1 %.

Серед видів наркотичних засобів, що вилучаються з незаконного обігу, найбільш часто і у найбільших обсягах вилучається каннабіс (марихуана). Так, за 2016 р. із незаконного обігу вилучено майже 1 800 000 г наркотичних засобів та психотропних речовин, з яких 1 400 000 г марихуани, 338 000 г макової соломи, 19 000 г кокаїну, 18 000 г амфетаміну, 10 200 г опію, 3 400 г метадону, 5 500 г МДМА (екстазі) та інші. Близько 69 % наркозалежних, що перебувають на обліку, ін'єкційно вживають опіоїди (в тому числі їх замітники – трамадол, коаксил тощо), ще близько 10 % уживають каннабіноїди, 2,8 % – екстазі, 0,3 % – галюциногени, 17,9 % – по кілька різних наркотичних засобів.

Як за абсолютними, так і за відносними показниками найбільш криміногенно несприятливими (індекс злочинної інтенсивності коливається в діапазоні 50–100 злочинів на 100 тис. населення) лишаються Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Київська області та м. Київ. Найнижчі показники індексу наркозлочинної інтенсивності (не вищі за 20 злочинів на 100 тис. населення) характерні для західного регіону – Закарпатської, Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської, Волинської та Чернівецької областей. При цьому найбільш сприятлива криміногенна обстановка фіксується в Івано-Франківській та Чернівецькій областях.

У підрозділі 1.3 «Сучасні тенденції наркозлочинності в Україні» виділено низку трендів, що можуть розглядатися як основні траєкторії руху соціальної матерії у форматі відтворення наркотичних і пов'язаних з ними злочинних практик. Зокрема:

- розширення спектру наркотичних засобів, психотропних речовин у незаконному обігу, їх урізноманітнення. В Україні нелегальний ринок опіатів стає дедалі предметно варіативнішим, зокрема через їх поєднання з речовинами, що підпадають під міжнародний контроль, такими як героїн, і ліками, що відпускаються за рецептом, які або були виведені з легального ринку, або виробляються як контрафактні;

- зростання кількості наркозалежних і тих, хто допускає немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин. Симптоматичним є те, що абсолютні пікові значення осіб, які перебувають на обліках у наркологічних диспансерах, фіксувалися протягом 2014–2017 рр., не зважаючи на скорочення території обліку за рахунок тимчасово окупованих територій АРК та окремих районів Донецької та Луганської областей. При цьому, починаючи з 1994 р. й до 2018 р., відбулося майже трикратне зростання кількості наркозалежних;

- зростання обсягів контрабандних поставок психотропних речовин, переважно стимуляторів амфетамінового ряду, з країн ЄС (насамперед Польщі, а також, чого до 2016 р. не фіксувалося – з Королівства Нідерланди та Литви);

- інтенсифікація власного кустарного виробництва синтетичних наркотиків та психотропних речовин в Україні, зменшення частки імпортованих;

- збереження високого рівня надходження в Україну наркотичних засобів та психотропних речовин через тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей. Ці території виявляються транзитними на Афгано-Пакистанському шляху (наркотрафіку), використовуючись як для доставки наркотиків (в основному опіатів) в Україну як кінцевий пункт призначення, так і для

подальшого транспортування в країни Європи;

– поживлення використання території України як транзитної в системі наркотрафіку у зв'язку з диверсифікацією каналів постачання наркотичних засобів в країни Європи. Останнім часом усе виразніше спостерігається тенденція зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії. Частина потоків наркотиків з Ірану та Туреччини залишається стратегічним напрямком «Балканського наркотрафіку» до Західної Європи з використанням автомобільного транспорту, у тому числі й через територію України. Крім того, відзначається поживлення латиноамериканського наркотрафіку та використання в ньому морських портів України;

– зростання обсягів надходження в Україну синтетичних наркотичних засобів азійського походження з використанням засобів поштового зв'язку. Особливої популярності серед наркоспоживачів набувають нові психоактивні сполуки (курильні суміші, солі для ванн, психоактивні гриби тощо). Надходять ці наркотики на ринок України переважно з Китаю, Індії та інших країн Центральної Азії, з використанням міжнародних поштових та експрес-відправлень;

– поширення безконтактного збуту/придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Цьому сприяє активне використання мережі Інтернет, електронних соціальних мереж, спеціалізованих форумів;

– у середньостроковій перспективі – продовження тенденції до зниження ефективності правоохоронної діяльності у сфері протидії наркозлочинності та, як наслідок, інтенсифікація останньої. Проміжною ланкою в механізмі детермінації негативних змін у стані наркозлочинності постає її латентизація. На цьому тлі симптоматичною виглядає й тенденція до зміни статистично фіксованої структури наркозлочинності у бік зменшення частки тяжких й особливо тяжких злочинів;

– конвергенція наркозлочинності з окремими сегментами злочинності серед поліцейських, військовослужбовців, а також політичною злочинністю. Наркозлочинність в Україні вмонтована в інтегративні механізми відтворення загальнокримінальних, економічних та політичних кримінальних практик.

У підрозділі 1.4 «Соціально-психологічні та субкультурні особливості наркосередовища» зазначається, що асоціальним фоном і побічним ефектом існування наркозлочинності є формування специфічного середовища наркоманів та осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. Наркосередовище належить до категорії девіантогенних, адже відтворюється на основі аморальних практик, оформлюється специфічним контркультурним ціннісно-нормативним ореолом, ретранслює особистісно деструктивні установки, самодетермінується. Це середовище, яке вступає у конфліктні відносини з іншими культурними соціально-прогресивними пластами, морально-правовими орієнтаціями й засновками, становить для останніх серйозну загрозу. Його розростання створює реальну небезпеку для нормальної еволюції світової цивілізації. Воно відрізняється яскраво вираженим прозелітизмом, колективізмом і складається з груп наркозалежних та інших осіб, які об'єднуються на основі вікових ознак, прихильності до того чи іншого наркотичного або психотропного препарату, територіальності та деяких інших обставин.

Характерною рисою наркосередовища виступає наявність власного сегменту кримінальної субкультури, який відрізняється особливою системою поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій, наявністю специфічної практики поширення та пропаганди своїх звичаїв. Автономно існують дві самостійні, проте тісно взаємопов'язані субкультурні групи: наркомани й наркоділки. Якщо перші є аддиктивно-маргінальними, дезадаптивними, то другі – активними кримінально-професійними особистостями. Зроблено висновок, що наявність у суспільстві вказаної субкультури є найпотужнішим чинником його наркотизації.

Розділ 2 «Стратегія протидії наркозлочинності» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Місце стратегії у протидії наркозлочинності» зазначається що систему протидії наркозлочинності складають різні види кримінологічної діяльності. Загальносоціальна протидія полягає у здійсненні державою, суспільством та їх інститутами своїх функцій таким чином, щоб в економічній, політичній, морально-духовній, культурно-побутовій та інших сферах суспільного життя людей виникало якомога менше протиріч (між потребами й соціально прийнятними засобами їх задоволення), не вирішеність яких окремими особами (соціальними групами) підштовхує їх до скоєння пов'язаних із наркотиками правопорушень, злочинів. Спеціальна протидія полягає у цілеспрямованому впливі на об'єктивні (ситуаційні у всіх можливих варіантах, територіальні, об'єктові й часові) та суб'єктивні (на рівнях субкультури, соціальної групи й індивідуальному) криміногенні чинники, пов'язані з окремими типами й видами незаконного обігу наркотиків, а також кримінально-правовому реагуванні на вже вчинені наркозлочини. Індивідуальна протидія охоплює систему заходів виявлення та позитивного впливу на конкретних осіб, від яких, виходячи з індивідуального кримінологічного прогнозу, можна очікувати незаконних дій із наркотиками. Кримінально-правова протидія наркозлочинності – заснована на кримінально-правовій політиці система заходів з притягнення до кримінальної відповідальності та/або застосування інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, винних у вчиненні наркозлочинів, а також здійснення широкого інформаційного, опосередковано-регулятивного, а також юридико-аксіологічного кримінально-правового впливу на населення. Заходи кримінально-правової протидії реалізуються у щільному зв'язку та інтеграції із оперативно-розшуковими, кримінально-процесуальними та кримінально-виконавчими заходами запобігання, припинення, розслідування наркозлочинів, виконання відповідних покарань, реалізації інших форм кримінальної відповідальності як складових механізму загальної і спеціальної превенції наркозлочинів.

Виходячи із суті процесу спеціального кримінологічного впливу, тактико-організаційного характеру й наближеності конкретних заходів до події ймовірного злочину, запропоновано розрізняти загальну, спеціальну й індивідуальну профілактику наркозлочинів. Із позиції наближеності превентивних заходів до витоків наркозлочинності та конкретних наркозлочинів для правоохоронної практики запропоновано розрізняти ранню, безпосередню профілактику та профілактику рецидиву. Особливий вид профілактики наркозлочинів – віктимологічна профілактика наркозлочинності, яка містить у собі всю сукупність

засобів і методів виявлення та позитивного впливу на жертв наркотизму – як початківців-споживачів наркотиків, так і наркоманів «зі стажем».

Стратегія протидії наркозлочинності як система передбачає узгоджену, безперервну й постійно діючу на міжнародному, державному, міжрегіональному, регіональному та інших рівнях організацію заходів щодо усунення проявів наркозлочинності, причин її існування та умов поширення. Вона є втіленням позитивної, соціально корисної діяльності, яка протистоїть наркотизму й наркотизації. Основу цієї різнопланової діяльності складає система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих, упорядкованих заходів протидії (подолання, нейтралізації, стримування) наркозлочинності, що має соціальний, правовий, кримінологічний, медичний, політичний, економічний, екологічний, організаційний і міжнародний аспекти.

У підрозділі 2.2 «Світові моделі стратегій протидії наркозлочинності» зазначається, що боротьба з наркозлочинністю ведеться в усьому світі за багатьма напрямками, які умовно можливо об'єднати у три однорідні за стратегічним підходом групи. Представники першої з них надають перевагу силовим методам боротьби (зокрема, застосуванню найжорстокіших покарань, аж до винесення смертних вироків і використання збройних сил), другої – комплексним програмам, у підґрунті яких лежить використання економічних стимулів із метою витіснення виробництва наркотичної сировини іншими культурами. Третя група виходить з максимальної лібералізації обігу наркотиків, легалізації широкого їх спектру.

Залежно від діючих на цей момент законодавчих моделей стратегій боротьби з розповсюдженням та споживанням наркотиків країни поділено за ступенем жорсткості ставлення до проблеми немедичного споживання наркотиків: 1) «група жорсткої політики», до якої слід віднести країни з найбільш жорстким законодавством, що передбачає підвищену, аж до смертної кари, відповідальність за злочини, пов'язані з наркотиками (Китай, Іран, Пакистан, Таїланд, Малайзія, Нігерія); 2) «група жорсткого контролю», де здійснюються суворі заходи щодо всіх видів наркотиків і здійснюється активне протистояння наркомафії, але крайні заходи не застосовуються (США, Великобританія, Франція); 3) «ліберальна група» (Нідерланди, Іспанія).

У більшості країн світу протидія поширенню наркоманії та незаконному обігу наркотиків здійснюється методом заборони: виробництво, зберігання та продаж наркотиків у цілях інших, ніж медичні та наукові, забороняється й підлягає покаранню. Однак існує й інша точка зору, прихильники якої вважають, що сучасний міжнародний режим контролю за наркотиками, що склався під впливом економічно розвинених країн, відповідає інтересам саме цих країн та утискає інтереси країн, що розвиваються, де здебільшого і виробляються наркотики. Цим пояснюється те, що під тиском такої політики запроваджено певні обмеження й заборони в усталені звичаї та практику поводження з наркотиками у різних країнах.

У підрозділі 2.3 «Параметри національної стратегії протидії наркозлочинності» зазначається, що вказана протидія має здійснюватися на трьох рівнях: на загальносоціальному (рівні всього суспільства), соціально-психологічному (рівні окремих соціальних груп) і психологічному (рівні окремої особистості). На загальносоціальному рівні профілактичні заходи повинні

відповідати за своїм змістом наявним на цьому рівні детермінантам злочинності, тому ці заходи необхідно класифікувати, поділивши на ті, які реалізуються в економічній, соціальній, духовно-моральній і політичній сферах.

З метою вдосконалення параметрів національної стратегії протидії наркозлочинності запропоновано, по-перше, за основу профілактики наркозлочинності взяти заборонну модель, адже контроль передбачає лише стримування злочинності на певному рівні. Із цією метою правову основу діяльності Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, зокрема її функції та завдання слід привести у відповідність до нової моделі протидії наркозлочинності. Особливу увагу варто приділити питанням більш чіткого розподілу її компетенції та взаємодії з іншими суб'єктами протидії наркозлочинності та реорганізації її структури з тим, щоб вона була більш адаптованою до адміністративно-територіального поділу країни й передбачала зональний принцип роботи її співробітників. Крім того, запропоновано шляхи покращення взаємодії цієї служби з іншими суб'єктами протидії наркозлочинності, усунення факторів міжвідомчого протистояння, підвищення ефективності організації роботи на основі координації дій, спільного здійснення профілактичних заходів, взаємної підтримки та постійного моніторингу наркоситуації в країні й за її межами.

У підрозділі 2.4 «Міжнародне співробітництво у протидії наркозлочинності» зазначається, що особливість міжнародного співробітництва у протидії наркозлочинності полягає у тому, що суспільна небезпечність таких діянь та їх протиправність визначаються в міжнародних угодах, суб'єктами яких є держави. До зобов'язань держав головним чином входять криміналізація відповідних діянь і надання взаємної правової допомоги, включно з видачею злочинців. Інший вектор протидії здійснюється з використанням багатосторонніх міжнародно-правових норм, що диференціюються на загальні та спеціальні.

Багаторічний досвід розвитку міжнародних контактів у сфері протидії наркозлочинності сприяв формуванню складного й різнобічного механізму співпраці під час розробки загальних і спеціальних профілактичних заходів. Інституціональна основа цього механізму фундується провідними організаціями: Управління ООН з наркотиків та злочинності, Організація з безпеки та співробітництва у Європі, Інтерпол, Європол, Венеціанська комісія, Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності, Європейський центр з контролю за наркотиками і наркоманією тощо. Ключовим документом, що регулює діяльність Євросоюзу в сфері контролю над наркотиками, є Стратегія ЄС з наркотиків, розрахована на період з 2013 по 2020 роки.

Участь країн, які не є членами Європейського Союзу, у спільних заходах у сфері контролю за наркотиками може здійснюватись і через їх залучення до відкритих для них структур ЄС. У 2007 році Європейська комісія визначила перелік агентств і програм, повністю або частково відкритих для участі країн-сусідів, зокрема й України. Одним із ключових досягнень співробітництва між нашою державою та ЄС у галузі контролю над обігом наркотиків, а також і в ширшому контексті інтеграції сфер безпеки та охорони здоров'я до загальноєвропейського простору стало започаткування проведення засідань «Україна – Трійка ЄС» із

питань наркотиків. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом здійснювалося також у межах проекту BUMAD («Білорусь, Україна та Молдова проти наркотиків»), що реалізовувався Програмою розвитку ООН за фінансової підтримки Європейської комісії.

Розділ 3 «Тактика протидії наркозлочинності» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Поняття й система тактичних заходів протидії наркозлочинності»* зазначається, що тактика протидії наркозлочинності являє собою оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу з метою профілактики й припинення наркозлочинів. Для оптимально повного та різнобічного уявлення про систему тактичних заходів протидії наркозлочинності їх класифіковано за такими підставами: за спрямованістю (змістом), формою, рівнем, суб'єктом застосування, характером і функціями.

За змістом ці заходи поділено на такі групи: інформаційно-аналітичні, організаційні, навчально-освітні, науково-дослідні, технічні, медичні, економічні, фінансові, міжнародно-правові, контрольні, правотворчі, кримінально-правові та інші.

За формою відповідні заходи поділяються на дві групи: врегульовані та не врегульовані законом. До першої групи належать примусово-виховні, примусово-медичні, репресивні та запобіжно-репресивні заходи, ті, що забезпечують активну участь громадян у боротьбі зі злочинами та правопорушеннями, процесуальні й організаційно-управлінські заходи. Другу групу складають заходи, не передбачені в законах або інших нормативних актах: організаційні, освітні, технічні, а також не пов'язані з примусом – медичні, запобіжні та інші заходи.

За масштабом превентивного впливу тактичні заходи запропоновано поділити на чотири групи: міжнародні, загальносоціальні, спеціальні й індивідуальні. За суб'єктом – здійснювані спеціально створеними органами та організаціями, медичними установами, правотворчими органами, правоохоронними органами, виконавчими державними органами, крім правоохоронних, громадськими формуваннями й іншими організаціями.

За функціями тактичні заходи поділено на предметні й методичні. До перших – належать заходи, спрямовані на предмет впливу, тобто ті, що безпосередньо протидіють наркозлочинності, а до других – заходи, що забезпечують механізм реалізації заходів першої групи, тобто сприяють подоланню наркозагрози опосередковано. Запобіжні заходи є предметними, науково-освітні й організаційні – методичними, а контрольні, медичні, правові, економічні та фінансові можуть виконувати функції як предметних, так і методичних заходів.

За часом здійснення тактичні заходи диференційовано на заходи ранньої, безпосередньої й поступенітенціарної профілактики.

За рівнем організації та реалізації заходи поділяються на міжнародні, державні й регіональні. За характером тактичні заходи протидії наркозлочинності поділено на заходи-сигнали й заходи-дії. Заходи-сигнали являють собою інформацію, пропозиції та вимоги про необхідність цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори.

Натомість заходи-дії належать головним чином до правової або культурно-виховної сфери (наприклад, участь правоохоронців у правовій освіті, навчанні та вихованні).

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічна профілактика наркозлочинів» зазначається, що вказаний різновид профілактики складається з двох взаємопов'язаних елементів: 1) діяльності, спрямованої на скорочення зловживання або попиту на наркотики; 2) діяльності, спрямованої на скорочення незаконної пропозиції наркотиків.

Визначено типові недоліки, характерні для процесу здійснення цих видів діяльності в Україні, зокрема – одноманітність профілактичних заходів, які не враховують вікові особливості, ступінь залучення підлітка, молодшої або дорослої людини у вживання наркотиків; низький рівень грамотності працівників у проблемах профілактики наркоманії; відсутність якісних програм і методичних рекомендацій по роботі з різними віковими категоріями; недостатнє використання в профілактичній роботі можливостей громадських організацій; відсутність особистісного підходу в індивідуальній профілактиці; недостатня орієнтація на здоровий спосіб життя та розвиток творчого потенціалу особистості; пасивна позиція у використанні засобів масової інформації й самодіяльних організацій для пропаганди позитивних прагнень позбутися наркозалежності, допомоги таємним і явним споживачам наркотичних препаратів знайти вихід із ситуації тощо.

Для успішного здійснення заходів, спрямованих на скорочення попиту на наркотики, мають бути задіяні такі основні напрямки профілактичної роботи, як формування громадської думки, спрямованої на неприйняття наркотиків і пропаганду здорового способу життя; проведення роз'яснювальної роботи серед населення про небезпечність немедичного споживання наркотиків, необхідність дотримання антинаркотичного законодавства та правові наслідки його порушення; постійне інформування громадськості про стан оперативної обстановки по лінії незаконного обігу наркотиків і зловживання ними; створення системи науково-інформаційного забезпечення пропаганди здорового способу життя як умови нормальної життєдіяльності, самореалізації й самовираження людини.

Установлено, що в діяльності галузевої служби Національної поліції – Департаменту протидії наркозлочинності – також існують недоліки. Визначальним чинником, що ускладнює функціонування цієї структури, визнано той факт, що обсяг правозастосовних заходів має дещо вибірковий характер і значно поступається обсягу роботи по здійсненню управлінських та інших функцій. Запропоновано повністю звільнити структурні підрозділи цього рівня від будь-яких форм безпосередньої участі у запобіганні, розкритті та припиненні наркозлочинів, розширивши тим самим управлінські функції, підвищивши вимоги до професійного керівництва та управління службою, посиливши штабні функції цих підрозділів, обмеживши їх участь у розкритті та припиненні злочинів кваліфікованими формами надання необхідної методичної допомоги та дієвим контролем. Одночасно оперативному складу пропонується здобувати міцні оперативні позиції, зокрема у молодіжному середовищі, з метою їх подальшого використання для здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання та припинення правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

На рівні МВС із метою підвищення ефективності діяльності органів Національної поліції у сфері організації та здійснення контролю за незаконним обігом наркотиків запропоновано такі заходи: розробка комплексних програм протидії наркоманії й наркозлочинам; удосконалення відомчої нормативної бази, створення матеріалів аналітичного та методичного характеру, методичних відеофільмів; участь у роботі по приведенню законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків у відповідність до міжнародних актів; створення нормативно-правової бази щодо забезпечення механізму для двостороннього й багатостороннього міжнародного співробітництва; розробка, створення та впровадження в повсякденну діяльність механізму контролю за наркотичною ситуацією, що склалась, і координація реагування на її зміни; вжиття заходів щодо забезпечення галузевих підрозділів відповідною технікою та спецзасобами; створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем із багатоплановими можливостями у сфері боротьби з наркозлочинністю; визначення основних напрямів роботи на перспективу; виявлення ресурсів для цільового організаційного, інформаційного, оперативно-розшукового й матеріально-технічного забезпечення районів із високим ступенем наркотизації та складною криміногенною обстановкою; здійснення контролю за створенням галузевих структурних підрозділів на місцях і виконанням ними своїх функціональних обов'язків; організація взаємодії між органами поліції, що обслуговують території зростання транзиту й уживання наркотиків; організація координації діяльності різних підрозділів під час здійснення спільних заходів з викриття злочинних груп, що мають міжрегіональні зв'язки, і здійснення профілактичних заходів на транспорті (повітряному, морському, річковому, автотранспорті); розробка й формування комп'ютерного банку даних про незаконний обіг наркотиків на республіканському та міжнародному рівнях; створення (на прикладі США, Канади та інших країн) спеціальних мобільних підрозділів, оснащених новітньою технікою, методиками та безпечними технологіями по боротьбі з незаконними посівами наркотичних рослин; постійне поглиблення, розширення й удосконалення взаємодії органів Національної поліції з підрозділами Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України; надання методичної допомоги територіальним органам; відпрацювання варіантів взаємодії у роботі з припинення постачання наркотиків і сировини для їх виготовлення з інших регіонів, включно з передбаченою Конвенцією ООН 1988 р. специфічною формою здійснення «контрольованих поставок», і контроль за здійсненням такої взаємодії; організація та контроль за проведенням наукових досліджень і впровадженням результатів у повсякденну практичну діяльність; вивчення, узагальнення та втілення в практику позитивного зарубіжного досвіду.

У підрозділі 3.3 «Роль мас-медіа у профілактиці наркозлочинів» зазначається, що в сучасних умовах, що характеризуються різким загостренням криміногенної обстановки, взаємодія поліції й інших силових структур з мас-медіа вимагає впровадження новітніх підходів. При цьому необхідно зосереджувати зусилля на особливо гострих напрямках, використовуючи найбільш ефективні форми й методи співпраці. Сьогодні в Україні об'єктивно існують широкі можливості для тісної взаємодії правоохоронних структур із пресою у протидії наркозлочинності.

Констатується, що у правоохоронних органів (у цьому випадку йдеться переважно про поліцію) із засобами масової інформації склалася стійка практика ділового співробітництва. Фундаментом цієї діяльності є директивні документи державних і виконавчих органів, практичною основою – напрацювання правоохоронних відомств і преси, зокрема у результаті діяльності центрів зв'язків з громадськістю і їх підрозділів на місцях, істотною підмогою – чималий міжнародний досвід і, нарешті, антинаркотичне законодавство – Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року. У цьому документі наголошено на тому, що засоби масової інформації залучаються до висвітлення питань профілактики наркоманії, алкогольної й тютюнової залежності та інших питань, пов'язаних з обігом наркотиків і формуванням здорового способу життя. Елементами контрпропаганди є категоричні заперечення проти обговорення у засобах масової інформації питань легалізації вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, а також підвищення рівня обізнаності населення про ту небезпеку, яку тягне вживання наркотичних засобів.

Здійснення ефективної пропагандистської антинаркотичної кампанії вимагає ретельної підготовки та кваліфікованих виконавців. Пропагандистську кампанію з цієї тематики, зокрема на місцях, треба починати із загальної постановки генеральної мети та завдань в межах антинаркотичної стратегії. Необхідно скласти докладний план, у якому слід визначити приблизний часовий період здійснення заходу, задіяні сили, рядових виконавців і відповідальних за всю роботу керівників. У плані має бути чітко відображено, з яких джерел і коли надходить відповідна інформація, як обробляється й дозується, в яких формах просувається; які органи інформації, а також інші засоби та коли підключаються до участі. Одночасно слід передбачити географію й час здійснення етапів, аналіз ефективності вже здійсненої роботи та відповідне коригування, зумовлене новими обставинами (успіх, його відсутність, перешкоди, несподіванки тощо).

У підрозділі 3.4 «Методи індивідуальної профілактики наркозлочинів» зазначається, що у тактиці протидії наркозлочинності чільне місце посідає індивідуальна профілактика зловживання наркотиками та пов'язаних із ними правопорушень, елементами якої є такі: 1) виявлення осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків; 2) здійснення контролю за поведінкою та способом життя зазначених осіб; 3) проведення з цією категорією осіб заходів виховного, медичного та правового характеру з метою недопущення немедичного вживання наркотиків; 4) усунення обставин, які призвели до наркотизації.

Результативність індивідуальної профілактики досягається працівниками поліції шляхом: а) безпосередньої участі у підборі для проведення виховної роботи найбільш підготовлених, обізнаних у педагогічних, психологічних методиках комунікації, впливу на осіб з числа специфічного контингенту; б) постійного контролю за безперервністю індивідуального профілактичного впливу; в) своєчасного реагування на ослаблення індивідуальної профілактики, упущення в роботі з боку вихователів, батьків тощо.

Об'єктом цього виду профілактики є злочинне середовище, особи та злочинні групи, діяльність яких пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів. Вона здійснюється головним чином спеціалізованими правоохоронними органами,

створеними для впливу на наркозлочинність, і значною мірою за допомогою заходів, пов'язаних із примусом. Мета профілактики полягає у припиненні злочинної діяльності вказаних осіб і груп.

Індивідуальна профілактика передбачає кримінологічний вплив на осіб з асоціальною поведінкою. Ця профілактика охоплює два етапи: виявлення зазначених осіб та чинення на них профілактичного впливу. Виявлення осіб, що зловживають наркотиками або допускають їх немедичне вживання та вчиняють пов'язані з ними правопорушення, є обов'язком багатьох служб Національної поліції. Воно здійснюється у процесі повсякденної оперативно-службової діяльності, повинно бути цілеспрямованим, своєчасним і повним. Джерела отримання інформації про таких осіб можуть бути найрізноманітнішими, проте діяльність співробітника у сфері протидії наркозлочинності буде малоефективною без тісної взаємодії з іншими суб'єктами.

Здійснення контролю за поведінкою та способом життя осіб, що зловживають наркотичними засобами, допускають їх немедичне вживання або вчиняють правопорушення, пов'язані з наркотиками, може здійснюватися як гласно, так і з використанням негласних методів роботи, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Індивідуальна профілактика щодо наркозлочинців також містить етапи: а) притягнення осіб до кримінальної відповідальності із застосуванням передбачених кримінальним законом заходів покарання, інших заходів кримінально-правового впливу; б) поступенітенційної профілактики (факультативно).

Розділ 4 «Забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Програмування реалізації стратегії й тактики протидії наркозлочинності» наведено додаткові аргументи на користь позиції, згідно з якою протидія наркозлочинності як системна реакція суспільства й держави на поширення наркоманії, наркотизацію населення та зростання кількості наркозлочинів, може вибудовуватися тільки на основі науково розробленої, матеріально забезпеченої антинаркотичної програми, що охоплює систему стратегічних і тактичних заходів політичного, соціального, економічного, виховного, освітнього, ідеологічного, медичного, морально-психологічного, правового та іншого характеру. При цьому такі заходи повинні здійснюватися не окремо, а інтегровано з іншими профілактичними заходами в межах державної кримінально-правової політики у галузі боротьби зі злочинністю в цілому та її найбільш небезпечними проявами (наркозлочинністю, організованою злочинністю, тероризмом та ін.). Від якості програмно-організаційного забезпечення протидії наркозлочинності безпосередньо залежать досягнення надважливих цілей соціально-політичного розвитку держави та забезпечення охорони й реалізації прав і свобод громадян.

Організація системи як стратегічних, так і тактичних заходів протидії наркозлочинності передбачає забезпечення сумісності, по-перше, всіх суб'єктів і заходів цієї системи один з одним і, по-друге, цієї системи як складової частини систем більш високих рівнів (системи заходів протидії злочинності, системи соціального управління в цілому). Це означає, що жоден суб'єкт і жоден захід, що

входять у систему заходів протидії наркозлочинності, не можуть суперечити визнаній суспільством системі цінностей, а правомочність суб'єктів повинна виражатись в адекватності їх прав та обов'язків.

Зроблено висновок, що в умовах прогресуючого зростання різних проявів наркозлочинності реальна протидія може здійснюватися тільки на основі ретельно розробленої, науково обґрунтованої стратегії, яка визначає форму, завдання та зміст діяльності держави у цій сфері, покликаної організаційно й законодавчо забезпечити реалізацію поставлених завдань, усунути відомчу роз'єднаність, відсутність системності та взаємодії у діяльності державних органів, сконцентрувати сили й засоби для одночасного використання та визначити пріоритети. Що стосується тактики реалізації стратегічних установок, то вона передбачає сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що охоплюють організаційні та наукові передумови, оцінювання стану зазначеної проблеми, мету, принципи та основні напрямки діяльності, організаційно-правове, фінансове та кадрове забезпечення, а також заходи з профілактики, антинаркотичного та правового виховання молоді тощо.

Програмування дій соціальних інститутів, державних установ і служб, що займаються безпосередньо проблемами протидії наркоманії, наркотизації й наркозлочинності, передбачає організаційно-управлінське, кадрове, нормативно-правове, матеріально-фінансове та науково-дослідне забезпечення.

У підрозділі 4.2 *«Політика й ідеологія протидії наркозлочинності»* зазначається, що кримінальна політика у сфері протидії наркозлочинності – це діяльність держави щодо регулювання суспільних відносин, які складаються у сфері охорони найбільш значущих інтересів громадян і держави, пов'язаних із наркотиками, що полягає у виробленні напрямків, настанов і вимог у цій сфері і здійснюється специфічними методами, способами й засобами. Крім основного свого спрямування, вона покликана охороняти інтереси громадян і держави, що складаються в результаті здійснення операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами.

Важливу роль у забезпеченні ефективності функціонування кримінальної політики у сфері протидії наркозлочинності відіграє відповідна ідеологія, спрямована на формування правосвідомості. До змісту останньої входять чотири основні види оціночних ставлень: до права й законодавства (його принципів, норм, інститутів), до правової поведінки оточуючих і до об'єктів діяльності (злочинності, злочинів, злочинців), до правоохоронних органів (прокуратури, адвокатури, суду, правоохоронних органів), до своєї правової поведінки (самооцінка). Правосвідомість великих соціальних груп впливає на формування й закріплення правових норм, їх функціонування в суспільстві. Повсякденна правосвідомість – на масові уявлення людей, їх емоції, настрої з приводу права та законності. Професійна правосвідомість – на уявлення, переконання й традиції, що складаються в середовищі професіоналів. Наукова правосвідомість – на ідеї, концепції та погляди, що виражають систематизоване теоретичне освоєння права. Сукупно вони складають масову правосвідомість, що містить у собі ідеї, погляди, думки й теорії, поширені в цьому суспільстві, які відображають типові властивості його юридичної

дійсності. Сьогодні в масовій свідомості громадян України домінує негативне судження про пріоритетність права в діяльності держави.

У підрозділі 4.3 «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності» зазначається про ключову роль вказаного виду діяльності у сенсі забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Воно характеризується сукупністю особливих ознак, які виокремлюють його методику серед інших видів аналітичної діяльності. На основі використання різнопланових відомостей, передусім оперативно-розшукових, інформаційно-аналітичне забезпечення дозволяє встановлювати індивідуальну або групову належність різних об'єктів кримінологічного впливу, досліджувати їх властивості та стани, а також результати та співвідношення різних факторів, що чинять на них певний вплив; прогнозувати подальший перебіг подій, виявляти приховані взаємозв'язки між об'єктами тощо.

На сьогодні жодному суб'єкту протидії наркозлочинності не вдалося сформувати ефективну систему інформаційно-аналітичних підрозділів, що ґрунтується на створенні єдиного інформаційного простору свого відомства, не кажучи вже про інтеграцію в цьому напрямі зусиль усієї правоохоронної системи. Дотепер не вироблено однакового підходу в питаннях створення інформаційної бази протидії наркозлочинності з метою реєстрації кримінальних фактів і кримінальних подій, формування оперативного обліку й інтегрованого банку даних оперативного призначення, до процесів автоматизації аналітичної роботи з урахуванням використання можливостей інформаційних, лінгвістичних і комп'ютерних технологій; досі відсутні чіткі критерії й показники оцінки діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів і не налагоджено ефективну професійну підготовку фахівців у цій сфері. Як і раніше, в судово-експертних установах відсутня єдина інформаційна база даних про аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин, особливо лікарських; низькою є ефективність, а головне – оперативність зв'язку між токсикологічними центрами, наркологічними установами та підрозділами правоохоронних органів; недостатньою є інформованість оперативно-розшукових підрозділів про рух у регіоні прекурсорів, речовин, матеріалів та обладнання, що використовуються для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин.

Розглянуто типові ситуації та інформаційні сигнали або індикатори, що їм відповідають, які найчастіше зустрічаються в оперативно-службовій діяльності підрозділів протидії наркозлочинності в областях. Водночас запропоновано певний алгоритм дій співробітників, що є продуктом аналізу й узагальнення практики боротьби з наркозлочинами.

Доводиться, що для вирішення профілактичних завдань, а також для локалізації поширення наркобізнесу потрібні не разові акції, а організований інформаційний обмін інформацією про розповсюджувачів наркотичних засобів, причини, умови та фактори, що обумовлюють це соціальне явище. Його основою повинно стати планомірне, цілеспрямоване здійснення аналітичних розробок із проблем запобігання поширення наркобізнесу. Організаційною платформою такої роботи є комплексні плани, що складаються на місцях, в яких передбачаються заходи з протидії наркозлочинності. Їх практичне значення полягає в обов'язковості виконання запланованих заходів усіма виконавцями. Крім того, комплексні плани

усувають можливість неузгодженості та дублювання в діяльності різних суб'єктів, що беруть участь у конкретних операціях по боротьбі з наркозлочинністю, та дозволяють сконцентрувати зусилля в одному напрямку.

У підрозділі 4.4 «Удосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності» вказана діяльність розуміється як планомірний, багатоетапний процес організаційної діяльності держави та суспільства, спрямований на перебудову системи з метою забезпечення її ефективного функціонування. Рух з удосконалення є головною якістю організованих систем. Соціальна значущість удосконалення зумовлює величезну кількість організаційних операцій. На основі їх типологізації та з урахуванням функціональної специфіки здійснено систематизацію відповідних заходів.

Так, за рівнем управління виділено заходи, що проводяться в межах соціальної системи в цілому, правоохоронної системи, МВС України, ГУНП в областях і районних відділів поліції. За суб'єктами вдосконалення виділено заходи, здійснювані органами державної влади, правоохоронними органами, іншими державними органами, самою системою протидії наркозлочинності, за сприяння громадських організацій та влади. За об'єктами вдосконалення – заходи, спрямовані на зміну організаційної структури, форми організації кримінологічного впливу, вироблення управлінських рішень, контролю за їх виконанням тощо. За ступенем новизни внесених перетворень системи заходи поділено на реформи (перетворення системи з радикальною зміною функціональних зв'язків, виникненням нових функцій, які не були раніше притаманні системі, принципово нові методи управління й технології) та раціоналізацію (перетворення системи без значної зміни її структури й функцій, поліпшення, доповнення існуючих конструкцій, принципів і форм діяльності).

Методи вдосконалення є основними способами впливу на стратегію й тактику протидії наркозлочинності. Вони за своєю суттю є інтегруючими, тобто кожен із цих методів містить у собі низку конкретних способів цілеспрямованого впливу на відповідні об'єкти. З огляду на це виділено різні підсистеми методів удосконалення. Зокрема, за змістом виділено економічні, адміністративні, кадрові, ресурсні та технічні методи вдосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності. За характером суб'єкта впливу виділено методи колективного й індивідуального впливу та координації. За формою виділено такі методи вдосконалення, як регламентування, разових впливів, рекомендації, еталонного зразку, оптимізації, конкуренції, еволюції й експерименту. Залежно від просторової черговості здійснення перетворень ланок стратегії й тактики протидії наркозлочинності виокремлено методи вдосконалення прямої та зворотної послідовності.

На прикладі аналізу положень Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року розглянуто специфіку застосування таких методів удосконалення, як мультиплікаційний метод, метод мозаїчних перетворень, еволюційний та революційний методи.

Запропоновано застосувати у системі вдосконалення метод пріоритетів, що ґрунтується на послідовному перетворенні певних ранжируваних напрямків стратегії й тактики протидії наркозлочинності залежно від їх значення, а також

змагальний метод, який дозволяє без витрат будь-яких ресурсів досягати визначених цілей, використовуючи прагнення колективу бути першим серед рівних.

Запропоновано критерії оцінки якості вдосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності, зокрема через: 1) якість стратегічного та оперативного планування протидії наркозлочинності; 2) швидкість ухвалення важливих рішень (можливість оперативного реагування управлінської системи на зміни наркоситуації); 3) обґрунтованість ухвалення важливих рішень (інформаційна забезпеченість процесу й необхідність компетентного оцінювання результатів); 4) реальне делегування повноважень (управлінська система працює ефективно за умови налагодження горизонтальних взаємодій координаційного типу між усіма ланками, що вимагає делегування значної частки повноважень на нижні рівні ієрархії); 5) потенційна можливість делегування повноважень (готовність керівника делегувати повноваження); 6) контроль виконання рішень та існуюча система заохочень і покарань (без ефективного контролю управління гальмує дедалі більше); 7) вільне проходження інформації від керівництва вниз до співробітників і назад – від співробітників нагору до керівництва; 8) продумана кадрова політика.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розробки кримінологічних засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Досліджено природу та зміст сучасної наркозлочинності в Україні як соціального, масового суспільно небезпечного явища, яке виражається у поведінці людей, що порушують кримінально-правові й інші заборони під час поводження з наркотичними засобами та психотропними речовинами. З феноменологічних позицій її вихідним елементом є незаконний обіг наркотиків, у підґрунті якого лежить незаконний попит на них. З функціональної точки зору наркозлочинність розглянуто як законспіровану діяльність усіх її учасників (нерідко об'єднаних в організовані злочинні групи), спрямовану на створення та функціонування джерел і каналів надходження наркотиків на нелегальний ринок.

2. Особлива соціальна небезпечність наркозлочинності полягає в її здатності породжувати негативні для суспільства наслідки й у прецедентності. Соціальна небезпечність має кілька аспектів: медико-біологічний, соціальний і психологічний. Соціальна прецедентність полягає в тому, що відповідна злочинність має властивості соціальної практики; вчинення наркозлочинів може повторюватися в майбутньому, вони є видом людської поведінки.

3. Сформовано синтетичну модель кримінологічної характеристики наркозлочинності, яку складають дані про рівень і структуру наркозлочинів, динаміку судимості, латентність, географію тощо. Виділено сім періодів, різних за своєю тривалістю та факторами формування динамічної картини кримінальної активності даного виду. Виділено низку тенденцій, що можуть розглядатися як

основні траєкторії руху соціальної матерії у форматі відтворення наркотичних і пов'язаних з ними злочинних практик.

4. Проаналізовано основні риси наркосередовища, що визначено в якості асоціального фону і побічного ефекту існування наркозлочинності. Характерною рисою цього середовища виступає наявність власної кримінальної субкультури, яка відрізняється особливою системою поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій, наявністю специфічної практики поширення та пропаганди своїх звичаїв. Виділено дві самостійні, проте тісно взаємопов'язані субкультурні групи: наркомани й наркоділки. Зроблено висновок, що наявність у суспільстві вказаної субкультури є найпотужнішим чинником його наркотизації.

5. Протидія наркозлочинності – це діяльність держави та суспільства, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин наркозлочинності й умов, що їй сприяють, явищ і процесів, які обумовлюють зростання окремих типів і видів незаконного обігу наркотиків, факторів, що впливають на формування наркозалежності у певних категорій осіб, вплив на умови їх життя й виховання, усунення конкретних умов, які обумовлюють участь у незаконному обігу наркотиків окремих осіб, визначення форм і методів соціального контролю за обігом наркотиків з метою утримання його на мінімальному рівні, здійснення кримінально-правового й іншого правового примусу за винну участь у протиправній діяльності.

6. Стратегія протидії наркозлочинності як система передбачає узгоджену, безперервну й постійно діючу на міжнародному, державному, міжрегіональному, регіональному та інших рівнях організацію заходів щодо усунення проявів наркозлочинності, причин її існування та умов поширення. Основу цієї різнопланової діяльності складає система взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих, упорядкованих заходів протидії (подолання, нейтралізації, стримування) наркозлочинності, що має соціальний, правовий, кримінологічний, медичний, політичний, економічний, екологічний, організаційний і міжнародний аспекти.

7. Важливим напрямком стратегії протидії наркозлочинності є участь України у міжнародній співпраці. При цьому виняткового значення набувають збереження й розвиток ділових зв'язків і багатостороннього співробітництва між правоохоронними органами та відповідними службами іноземних держав, так само як і між іншими відомствами, що мають стосунок до виробництва, зберігання, транспортування та збуту наркотичних засобів медичного й наукового призначення.

8. Тактика протидії наркозлочинності являє собою оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу з метою профілактики й припинення наркозлочинів. Для повного та різнобічного уявлення про систему тактичних заходів протидії наркозлочинності їх класифіковано за такими підставами: за спрямованістю (змістом), формою, рівнем, суб'єктом застосування, характером і функціями.

9. Системоутворюючим елементом тактики протидії наркозлочинності є спеціально-кримінологічна профілактика наркозлочинності, яка складається з двох взаємопов'язаних компонентів: 1) діяльності, спрямованої на скорочення зловживання або попиту на наркотики; 2) діяльності, спрямованої на скорочення незаконної пропозиції наркотиків. Запропоновано розгалужену систему спеціально-

кримінологічних заходів, зокрема і тих, що стосуються підвищення ефективності діяльності органів поліції у сфері організації та здійснення контролю за незаконним обігом наркотиків.

10. Необхідним елементом тактики протидії наркозлочинності, що вимагає негайної активізації в сучасних умовах, є взаємодія поліції й інших правоохоронних структур з мас-медіа. Сьогодні в Україні об'єктивно існують широкі можливості для тісної взаємодії правоохоронних структур із пресою у протидії наркозлочинності. Пропонується зосереджувати зусилля на особливо гострих напрямках, використовуючи найбільш ефективні форми й методи співпраці.

11. У тактиці протидії наркозлочинності чільне місце посідає індивідуальна профілактика зловживання наркотиками та пов'язаних із ними правопорушень, елементами якої є такі: 1) виявлення осіб, що зловживають наркотиками або допускають їх немедичне вживання; 2) здійснення контролю за поведінкою та способом життя зазначених осіб; 3) проведення з цією категорією осіб заходів виховного, медичного та правового характеру з метою недопущення немедичного вживання або прийому наркотиків; 4) усунення обставин, які призвели до вживання наркотичних засобів.

12. Програмування реалізації стратегії й тактики протидії наркозлочинності визначено як науково обґрунтовану, таку, що ґрунтується на чинному законодавстві, спільну діяльність різних суб'єктів із розробки погоджених рішень директивного характеру, що передбачають механізм довгострокових і поточних заходів як щодо усунення проявів наркозлочинності, причин її існування й умов поширення, так і щодо виявлення й усунення причин та умов вчинення наркозлочинів і впливу на правопорушників. Сама програма в цьому контексті являтиме собою систему обов'язкових для всіх суб'єктів приписів про заходи організаційного, правового, оперативного, аналітичного, економічного, виховного та іншого характеру, спрямовані на усунення проявів наркозлочинності, причин її існування та умов поширення, профілактику, запобігання та припинення наркозлочинів.

13. Кримінальна політика у сфері протидії наркозлочинності – це діяльність держави щодо регулювання суспільних відносин, що складаються у сфері охорони найбільш значущих інтересів громадян і держави, пов'язаних із наркотиками, що полягає у розробці напрямків, настанов і вимог у цій сфері і здійснюється специфічними методами, способами й засобами. Крім основного свого спрямування, вона покликана охороняти інтереси громадян і держави, що складаються в результаті здійснення операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами.

14. Важливу роль у забезпеченні функціонування кримінальної політики у сфері протидії наркозлочинності відіграє відповідна ідеологія, спрямована на формування правосвідомості. До змісту останньої входять чотири основні види оціночних ставлень: до права й законодавства (його принципів, норм, інститутів), до правової поведінки оточуючих і до об'єктів діяльності (злочинності, злочинів, злочинців), до правоохоронних органів (прокуратури, адвокатури, суду, правоохоронних органів), до своєї правової поведінки (самооцінка). Сьогодні в масовій свідомості громадян України домінує негативне судження про пріоритетність права в діяльності держави.

15. Ключовою у сенсі забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності є роль інформаційно-аналітичного забезпечення. Воно характеризується сукупністю особливих ознак, які виокремлюють його методика серед інших видів аналітичної діяльності. Розглянуто типові ситуації та інформаційні сигнали або індикатори, що їм відповідають, які найчастіше зустрічаються в оперативно-службовій діяльності підрозділів протидії наркозлочинності. Запропоновано алгоритми дій співробітників із розв'язання проблемних ситуацій, що є продуктом аналізу й узагальнення практики боротьби з наркозлочинами.

16. Удосконалення стратегії й тактики є однією з істотних характеристик кримінологічного процесу протидії наркозлочинності. Це планомірний, багатоетапний процес організаційної діяльності держави та суспільства, спрямований на перебудову системи з метою забезпечення її ефективного функціонування. Соціальна значущість удосконалення зумовлює величезну кількість організаційних операцій. На основі їх типологізації та з урахуванням функціональної специфіки здійснено систематизацію та запропоновано алгоритм здійснення відповідних заходів.

17. Зроблено висновок, що в умовах прогресуючого зростання різних проявів наркозлочинності реальна протидія може здійснюватися тільки на основі ретельно виробленої, науково обґрунтованої стратегії, яка визначає форму, завдання та зміст діяльності держави у цій сфері, покликаної організаційно й законодавчо забезпечити реалізацію поставлених завдань, усунути відомчу роз'єднаність, відсутність системності та взаємодії у діяльності державних органів, сконцентрувати сили й засоби для одночасного використання та визначити пріоритети. Що стосується тактики реалізації стратегічних установок, то вона передбачає сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що охоплюють організаційні та наукові передумови, оцінювання стану зазначеної проблеми, мету, принципи та основні напрямки діяльності, організаційно-правове, фінансове та кадрове забезпечення, а також заходи з профілактики, антинаркотичного та правового виховання молоді тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Гладкова Є. О. Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні: монографія. Харків: Панов, 2019. 416 с.

Статті у фахових виданнях України:

1. Гладкова Є. О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2014. № 7. С. 101–108.

2. Гладкова Є. О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2015. № 2. С. 178–186.
3. Гладкова Є. О. Тенденції злочинності у Харківській області. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: збірник наукових праць. 2015. №3. С. 87–96.
4. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності: функціональний аналіз. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2017. № 2 (16). С. 46–55.
5. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2017. № 3 (17). С. 62–69.
6. Гладкова Є. О. Основні моделі стратегій протидії наркозлочинності у світі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 292–294. URL: http://pap.in.ua/5_2017/88.pdf.
7. Гладкова Є. О. Феномен кримінальної політики протидії наркозлочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 211–215.
8. Гладкова Є. О. Зміст стратегії протидії наркозлочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5, том 2. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 201–205.
9. Гладкова Є. О. Міжнародне співробітництво у протидії наркозлочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. – 2017. – № 4 (79). – С. 81–90.
10. Гладкова Є. О. Профілактична складова стратегії протидії наркозлочинності. *Публічне право*. 2018. № 1. С. 45–51.
11. Гладкова Є. О. Заходи стратегії протидії наркозлочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2018. № 1 (18). С. 107–115.
12. Гладкова Є. О. Система тактичних заходів протидії наркозлочинності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 252–255. URL: http://www.pap.in.ua/1_2018/75.pdf
13. Гладкова Є. О. Спеціальна профілактика наркозлочинів: проблеми функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2018. Вип. 1. Том 2. С. 60–63.
14. Гладкова Є. О. Феноменологічний аналіз наркозлочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №5. С. 223–227.
15. Гладкова Є. О. Кримінологічний аналіз сучасного наркосередовища. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 110–115.
16. Гладкова Є. О. Система протидії наркозлочинності: теоретична модель. *Наше право*. 2019. № 1. С. 105–110.
17. Гладкова Є. О. Факторний аналіз наркозлочинності. *ПравоUA*. 2019. № 1. С. 96–102.
18. Гладкова Є. О. Особливості феномену наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. праць. 2019. № 1 (20). С. 56–65.

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав
з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:**

1. Гладкова Е. А. Роль масс-медиа в противодействии наркопреступности. *Научно-методический журнал «Право и политика»*. 2016. №4. С. 53–58.
2. Гладкова Е. А. Взаимодействие полиции со средствами массовой информации в сфере противодействия наркопреступности. *Научно-методический журнал «Право и политика»*. 2017. №1. С. 63–68.
3. Гладкова Е. А. Тактика индивидуальной профилактики наркопреступлений. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2018. № 1. С. 64–70.
4. Gladkova E. O. Features of the phenomenon on of drugcrimes in Ukraine in modern conditions. *Visegrad journal on human rights*. 2018. №2. Vol. 1. P. 42–47.
5. Гладкова Е. А. Субкультура наркоманів як об'єкт кримінологічного аналізу. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. 2019. № 1. С. 105–111.

Праці апробаційного характеру:

1. Гладкова Є. О. Методи кримінологічного впливу // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: Матеріали III Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 12 грудня 2014 р.)/Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. С. 63–66.
2. Гладкова Є. О. Забезпечення прав і свобод особи при здійсненні запобіжного впливу // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Харків, 2014. С. 166–169.
3. Гладкова Є. О. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби зі злочинністю // Використання спеціальних знань органами досудового розслідування у протидії кіберзлочинності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (12 листопада 2014 р., м. Харків). Харків: ХНУВС, 2014. С. 129–133.
4. Гладкова Є. О. Протидія молодіжній злочинності в системі забезпечення безпеки держави // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [22 травня 2015 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 102–103.
5. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності в Україні // Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8-9 вересня 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65–70.
6. Гладкова Є. О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та

історико-правові проблеми : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовтня 2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 48–52.

7. Гладкова Є. О. Проблеми розслідування наркозлочинів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 73–75.

8. Гладкова Є. О. Тактика боротьби з організованими наркогрупами // Безпека людини, суспільства, держави: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю д.ю.н., проф. В.О. Глушкова (28 жовтня, 2017 р.)/ГО «Міжнародна антитерористична єдність», Європейська академія безпеки та конфліктології, Київський кооперативний інститут бізнесу і права. Київ, 2017. С. 51–54.

9. Гладкова Є. О. Правоохоронна складова протидії наркозлочинності // Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 89–91.

10. Гладкова Є. О. Функціональний підхід до протидії наркозлочинності // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 173–175.

11. Гладкова Є. О. Соціальна обумовленість протидії наркозлочинності // Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. С. 28–29.

12. Гладкова Є. О. Спеціальна профілактика наркозлочинів // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро, 2–3 березня 2018 р. Д.: Громадська організація «Правовий світ», 2018. С. 77–80.

13. Гладкова Є. О. Розкриття змісту тактики протидії наркозлочинності // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 9–10 березня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С.81–84.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологія: питання та відповіді: навчальний посібник/кол. авторів: Авдєєв О. О., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2015. С. 123–133.

2. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент./МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно, та ін.; передм. В. В. Сокурєнка]. Харків, 2016. С. 16–21.

3. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків – Київ: Харк. нац.

ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. С. 411–414, 510–512.

4. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України: навч. посіб./за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 310–332.

5. Кримінологія. Академічний курс/Кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 471–490.

АНОТАЦІЇ

Гладкова Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2019.

Дисертація є першим в Україні дослідженням, в якому комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічних засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні, спрогнозовано тенденції їх розвитку і трансформації в умовах сьогодення, а також запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення.

Охарактеризовано феномен наркозлочинності. Досліджено стан, структуру й динаміку наркозлочинності, а також визначено тенденції трансформації наркозлочинності в Україні. Проаналізовано соціально-психологічні та субкультурні особливості середовища наркоділків, наркоманів та осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. Визначено та охарактеризовано стратегію протидії наркозлочинності. Описано світові моделі стратегій протидії наркозлочинності. Визначено параметри національної стратегії протидії наркозлочинності на основі т. зв. «заборонної моделі». Охарактеризовано стан міжнародного співробітництва у протидії наркозлочинності. Проаналізовано поняття й систему тактичних заходів протидії наркозлочинності. Досліджено специфіку спеціально-кримінологічної профілактики наркозлочинів. Описано роль мас-медіа у профілактиці наркозлочинів. Розглянуто модель індивідуальної профілактики наркозлочинів. Систематизовано напрямки і форми забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Охарактеризовано програмування стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Проаналізовано політику та ідеологію протидії наркозлочинності. Досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії наркозлочинності. Визначено заходи удосконалення стратегії й тактики протидії наркозлочинності.

Ключові слова: наркоманія, наркозлочинність, протидія, профілактика, стратегія, тактика, фактори, механізми, заходи.

Гладкова Е. О. Криминологические основы стратегии и тактики противодействия наркопреступности в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук (доктора наук) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» (081 – право). – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2019.

Диссертация является первым в Украине исследованием, в котором комплексно, с использованием современных методов познания, учетом новейших достижений правовой науки на системном уровне анализа и обобщения выявлен, описан и объяснен феномен криминологических основ стратегии и тактики противодействия наркопреступности в Украине, спрогнозированы тенденции их развития и трансформации в современных условиях, а также предложена разветвленная система мер по совершенствованию.

Охарактеризован феномен наркопреступности. Исследованы состояние, структура и динамика наркопреступности в Украине. Определены тенденции ее трансформации. Проанализированы социально-психологические и субкультурные особенности среды наркодельцов, наркоманов и лиц, допускающих немедицинское употребление наркотических средств и психотропных веществ. Охарактеризована стратегия противодействия наркопреступности, основу которой составляет система взаимосвязанных, взаимодополняющих, упорядоченных мер противодействия (преодоления, нейтрализации, сдерживания) наркопреступности. Описаны мировые модели стратегий противодействия наркопреступности. Определены параметры национальной стратегии противодействия наркопреступности на основе т. н. «запретительной модели», которая предусматривает полное недопущение наркопреступлений. Охарактеризовано состояние международного сотрудничества в противодействии наркопреступности.

Проанализированы понятие и система тактических мер противодействия наркопреступности. Тактика противодействия наркопреступности представляет собой оптимальное сочетание индивидуальных форм воздействия, гласных и негласных оперативно-розыскных мероприятий, методов и средств убеждения и принуждения с целью профилактики и пресечения наркопреступлений. Исследована специфика специально-криминологической профилактики наркопреступлений. Описана роль СМИ в профилактике наркопреступлений. Рассмотрена модель индивидуальной профилактики наркопреступлений, которая включает: 1) выявление лиц, злоупотребляющих наркотиками или допускающих их немедицинское употребление; 2) осуществление контроля за поведением и образом жизни указанных лиц; 3) проведение с этой категорией лиц мер воспитательного, медицинского и правового характера с целью недопущения немедицинского употребления или приема наркотиков; 4) устранение обстоятельств, которые привели к употреблению наркотических веществ.

Охарактеризовано программирование стратегии и тактики противодействия наркопреступности. Проанализированы политика и идеология противодействия наркопреступности. Исследовано информационно-аналитическое обеспечение стратегии и тактики противодействия наркопреступности. Определены меры

совершенствования стратегии и тактики противодействия наркопреступности. Осуществлена систематизация методов совершенствования (мультипликационный метод, метод мозаичных преобразований, эволюционный и революционный методы, метод приоритетов, соревновательный метод и т.д.) и предложены критерии оценки качества совершенствования стратегии и тактики противодействия наркопреступности.

Ключевые слова: наркомания, наркопреступность, противодействие, профилактика, стратегия, тактика, факторы, механизмы, меры.

Hladkova Ye. O. Criminological Principles of the Strategy and Tactics of Counteracting Drug Crimes in Ukraine. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

The Thesis for Scientific Degree of Doctor of Law (Dr. hab.), Specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2019.

The dissertation is the first research in Ukraine, where the author comprehensively, using modern methods of cognition, taking into account the latest achievements of legal science at the systemic level of analysis and generalization, has revealed, described and explained the phenomenon of criminological principles of the strategy and tactics of counteracting drug crimes in Ukraine, has predicted the tendencies of their development and transformation in the present situation, and has suggested an extensive system of improvement measures.

The phenomenon of drug crimes has been characterized. The state, structure and dynamics of drug crimes have been researched, as well as tendencies in the transformation of drug crimes in Ukraine have been determined. The author has analyzed the socio-psychological and subcultural features of the environment of drug dealers, drug addicts and persons who allow the non-medical use of narcotic drugs and psychotropic substances. The strategy for counteracting drug crimes has been defined and characterized. World models of strategies for counteracting drug crimes have been described. The parameters of the national strategy for counteracting drug crimes on the basis of the so-called “prohibited model” have been defined. The state of international cooperation in counteracting drug crimes has been characterized. The concept and system of tactical measures of counteracting drug crimes have been analyzed. Specifics of special and criminological prevention of drug crimes have been researched. The role of mass media in the prevention of drug crimes has been described. The model of individual prevention of drug crimes has been considered. Directions and forms of providing strategy and tactics of counteracting drug crimes have been systematized. The programming of strategy and tactics of counteracting drug crimes has been characterized. The policy and ideology of counteracting drug crimes have been analyzed. Information and analytical provision of the strategy and tactics of counteracting drug crimes has been studied. Measures to improve the strategy and tactics of counteracting drug crimes have been determined.

Key words: drug habit, drug crimes, counteraction, prevention, strategy, tactics, factors, mechanisms, measures.

Підписано до друку 06.08.2019 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.